

ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДИДАКТИКИ ІСТОРІЇ

УДК 32.455:347

Анатолій Філінюк
(м. Кам'янець-Подільський)

ІСТОРИЧНІ ДИСЦИПЛІНИ У СТАНДАРТАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ СУЧАСНИХ ДЕРЖАВНО-ПОЛІТИЧНИХ І ЦИВІЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

У статті висвітлюються проблеми місця та ролі історичних дисциплін у стандартах вищої освіти бакалаврського та магістерського рівнів в умовах сучасних державно-політичних і цивілізаційних викликів. Обґрунтовано основні позиції щодо визначення й передбачення формування загальних і фахових компетенцій у державних стандартах, освітніх програмах і навчальних планах закладів вищої освіти.

Ключові слова: історичні дисципліни, історична освіта, стандарти, сучасність, виклики.

У сучасному глобалізованому світі ступінь розвитку суспільства нерозривно пов'язаний з рівнем і якістю освіти та науки – потужних чинників творення й зміцнення людського капіталу: сукупності компетенцій, знань, соціальних і особистісних рис [12, с.3]. Це повною мірою стосується і України.

Мова йде не лише про економічні показники, хоч вони винятково важливі в суспільному поступі нашої держави і суспільства. Передусім це гуманітарний, соціальний, політичний і державотворчий виміри освітнього та наукового розвитку, котрі в своїй сукупності мають вирішальне значення для формування й зміцнення найбільшого багатства – її людського потенціалу. Це дає вирішальну перевагу в технологічному та інтелектуальному процесі, а також у підвищенні якості життя громадян.

Слід особливо наголосити, що в сучасному постіндустріальному суспільстві за велінням часу на перше місце виходить вольова, самостійна, відповідальна за себе особистість. Співвідносячи себе з представниками попередніх поколінь, користуючись прикладами їхнього життя, саме така особистість розбудовує систему духовно-культурних і суспільно-політичних координат своєї діяльності, власного життєвого шляху, здобуває в цьому духовну опору і тим самим діяльно

утверджує себе. Вивчення минулого свого народу слугує головним ґрунтом для вироблення молодим поколінням власної системи координат та артикулювання важливих життєвих сенсів, стає дороговказом для формування у кожної молоді людини власного позитивного та конструктивного досвіду як основи для орієнтації у сучасному світі і вироблення перспективи на майбутнє.

В останні роки Україні ми переживаємо небачений раніше за інтенсивністю інтелектуальний і духовний діалог сучасного покоління з предками, що є наочним виявом шевченкового розуміння нації як нерозривного єднання «померлих і живих, і ненароджених». Оберігаючи традиції, такий діалог окреслює вектори подальшого поступу і життєві перспективи кожної молоді людини, кожного з нас. Якщо цього не робити, то наша свідомість буде і далі заповнюватися відповідними міфами з допомогою героїчних і драматичних епізодів «цивілізаторів», «визволителів» і самозваних «братів». Тому для усвідомлення минулого в його причинно-наслідкових зв'язках потрібне вивчення історичного контексту, в якому жили і творили конкретні особистості, наш великий народ. Іншими словами, як організована пам'ять, історія завжди соціально орієнтована (спрямована) на задоволення суспільних потреб. Історія на конкретних прикладах здатна підказувати якщо не рецепти на всі випадки життя, то принаймні застерегти від хибних кроків. Історія виховує в людях гуманність, справедливість, силу волі і переконань, стійкість і незламність. Її знання допомагають знайти опорні точки для самостійного судження і систему координат для самостійної орієнтації в суспільному житті.

Вивчення історичних дисциплін у системі підготовки фахівців вищої кваліфікації донедавна передбачалося за державним компонентом. Зокрема, студенти на всіх факультетах і спеціальностях вивчали два основних предмети – «Історію України» та «Історію української культури». В окремих випадках в університетах вивчалися такі навчальні дисципліни, як: «Історія держави і права України», «Історія науки і техніки України», «Історія народного господарства України», «Історичне краєзнавство» та інші. Все це спрямовувалося на формування світоглядних позицій студентської молоді, співзвучних вимогам часу, підготовку юнаків і дівчат до життя у відкритому світі, орієнтованому на ліберальні та демократичні цінності, вироблення поваги до власної самобутності, стабільності і злагоди в державі через гармонійне поєднання індивідуального та колективного історичної пам'яті, різноманітних соціальних груп і етнічних товариств [15, с.193].

Проте, як відомо, ще до Революції Гідності в Міністерстві освіти і науки України було взято курс на ліквідацію обов'яз-

кового переліку навчальних дисциплін. Мовляв, ми рухаємося в Європу, а в Європі такий підхід відсутній. Врешті-решт, сумнозвісного ініціатора цих новацій вже давно з відомих причин немає в Україні, а висунутий ним принцип таки спрацював. У процесі підготовки нових освітніх програм і стандартів лише в невеликій частині університетів залишилося незмінним вивчення двох самостійних навчальних курсів «Історія України» та «Історія української культури». Серед них варто назвати Одеський національний університет імені І.І. Мечникова та Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. В більшості закладів вищої освіти нині вивчається об'єднаний навчальний курс Історія та культура України, а в частині взагалі ні минуле, ні духовно-культурна спадщина українського народу не вивчаються. Нажаль, до таких університетів належить і флагман вищої освіти України – Київський університет імені Тараса Шевченка.

Водночас, у тих вишах, де вивчення зазначених навчальних дисциплін збереглося, кількість аудиторних занять на це різко скорочена – на вивчення вже об'єднаного навчального курсу «Історія та культура України» на неісторичних факультетах (спеціальностях) відводиться переважно 50-60 аудиторних годин протягом одного семестру. Відтак, вплив кафедр історії на формування фахівців звужений до критичного мінімуму. Мотивація переважно зводиться до того, що історію України студенти свого часу вивчали в школі. Зрозуміло, що такий аргумент не витримує жодної критики. Адже виходить так, що як майбутні фахівці студенти за визначенням можуть здобути необхідні знання і навички, а в світоглядно-особистісному сенсі вони мають залишитися на рівні школярів.

Іншим аргументом слугує ідея роботи науково-педагогічних працівників суспільно-гуманітарного профілю зі студентами в межах другої половини робочого дня. Однак, як засвідчує аналіз, так зване скорочення навчального навантаження з 900 до 600 годин відбулося за рахунок переміщення третини з нього у другу половину дня. Таким чином, у першій половині вони не мають змоги озброїти студентів належними знаннями через відсутність оптимальної кількості годин, а в другій половині для цього немає фізичного часу. І то це стосується лише одного семестру протягом якого вивчається навчальний курс. Наступних сім семестрів для бакалаврів і дев'ять – десять для магістрів можливості істориків дуже мізерні. І це при тому, що кадровий потенціал істориків – один із найвищих у вищих навчальних закладах.

Тепер звернемося до компаративістики та аналітики. Тим більше, що в нас дуже люблять все порівнювати із країнами Заходу. Донедавна в навчальних планах для вивчення дисци-

плін гуманітарного циклу на рівні бакалаврату передбачалося 1260 годин або рівно стільки, скільки в Російській Федерації і значно менше, ніж у благополучних європейських країнах, зокрема в Великій Британії, де на це відводиться 1660 годин, чи у США, в університетах яких гуманітарний блок сягає до 1755 годин. На цьому фоні у нас ця цифра набагато скромніша, а якщо буде й далі посилюватися технократичний підхід, вона стане ще меншою, а то й взагалі зезне. Хочеш чи не хочеш, доводиться цитувати російських істориків. Ще в 1901 р. тоді молодий професор М. Карєєв писав, що у 70-90-х рр. XIX ст. «польська історія у Варшавському університеті не вивчається», а через рік підкреслив: «Польська історія у Варшавському університеті не викладається ... і таким чином про минуле рідної країни поляки почули з університетської кафедри тільки в моїй аудиторії, якщо не рахувати того, що вони слухали на лекціях російської історії, нерідко, як багато скаржилося, неприємно ображало їх національні відчуття» [2, с.159]. В народі кажуть, що святе місце пустим не буває.

Немислимо йти вперед, не знаючи історії. Для цього минуле треба дуже добре уявляти не в «шкільному», спрощеному вигляді, а в усій складності і драматизмі. Це – єдиний реальний шлях до творення нинішнього і майбутнього. Досвід минулого вчить, що нація, позбавлена впродовж тривалого часу своєї еліти, не спроможна відвоювати й утримати своє неповторне місце в історії. Бо якщо людина не захоче виконувати обов'язки, пов'язані з її приналежністю до нації, – тоді нація, що в неї велика частина або більшість людей охоплена такими настроями, просто зникає з лиця землі. І тут винятковою є роль національної еліти, провідної політичної та духовної верстви – носія високої культури й історичного досвіду народу. Там, де вона є, нація, навіть втративши незалежність, має реальні шанси відновити її.

Розрив із минулим позбавляє майбутнього й продукує безконечне насилля. Імперський устрій – і до революції, і в радянський період – всіяко знищував сліди українського минулого, очорнював його. Деградація держави неминуче тягне за собою відчуження її від народу, розкол у середині нації, втрату незалежності. А. Некрасов зазначає: як тільки народ, його представники приймають чужий світогляд, вони: а) гинуть під зовнішнім натиском; б) вимирають фізично, переживаючи величезні страждання; в) вироджуються морально; г) перетворюються в інший народ, котрий духовно немає нічого спільного з попереднім [7, с.312].

Відомий український вчений і письменник Валерій Шевчук закликає не наслідувати інших, а берегти і примножувати свою велику, багату культуру великого народу: «Не наслідувати ін-

ших нам треба, а творити себе автентичних, і не для агресії та нівеляції інших народів, як це чинять нації – хижакі, а для відчуття власної повноцінності, не пихи, а самодостатності, щоб твердо стояти на ногах як добротворча сутність і щоб не хитали нас зусебічні вітри» [17, с.8]. Закономірність тут проста: якщо студенти не будуть вивчати історію України в закладах вищої освіти, то в кращому випадку будуть задовольняти свій інтерес і поповнювати знання з Інтернету, який на 90% наповнений інформацією про наше минуле в російській інтерпретації. В гіршому випадку, будь-яку нішу, яку ми не заповнюємо, займе (нажаль, займає) ворог. І якщо ми не пояснимо, не вивчимо нашої історії, то нам її пояснюватимуть чужинці. Об'єктивно науковий та інформаційний інтерес пробуджує далі громадський і політичний інтерес, звісно, в російській чи в якійсь іншій чужій обгортці. Але ж у Росії сьогодні домінуючу позицію зайняла подача історії Російської імперії та Радянського Союзу як історії власне Росії з незначними винятками. Такий підхід пронизує діяльність усіх засобів інформації і кіно, яке безперервно транслюють по більшості каналів. Наслідки такого підходу цілком очевидні. Складається враження, що в Україні занадто багато людей, від яких залежать державні рішення, не розуміють, що нація з хибною системою освіти та зруйнованою наукою приречена [14].

Між тим, В. Старосольський, український громадсько-політичний діяч, соціал-демократ, в. о. міністра закордонних справ УНР у 1919-1920 рр., соціолог, правник, адвокат, який за часів УНР із сатисфакцією прийняв посаду професора державного права Кам'янець-Подільського університету, автор численних праць із теорії нації, писав: «Зasadничо і по своїй суті нація є центром усіх можливих людських інтересів. І се є момент, чому нація не тільки історично увійшла в зносини з державою, але чому не випадково тільки, але по своїй суті вона мусить «займати становище» супроти держави та напакі. Передовсім та обставина, що обі, і націю і державу, відзначає «універсальність» інтересів, яких перша є центром, а друга засобом для заспокоєння їх. Організм нації та механізм держави знаходяться з сього боку на одній площині як відповідаючи собі формації, одна в царині «спільнот», друга «спілок». Дякуючи принципіальній неможливості обмежити з одного боку, раз на все «обсяг ділання» держави, з другого, «обсяг інтересів» нації, не можна провести між обома демаркаційної лінії. Все матиме нація тенденцію заінтересуватися любим напрямом діяльності держави, а держава – зачіпити інтереси нації. Крім сеї негативної можливості розмежування, існує позитивна конечність для обох суспільних творів входити з собою в постійні зносини» [13].

Якщо навчальний процес у навчальному закладі вищої освіти розглядати як освітянську ниву і взяти її площу за 100%, то історії і культурі України на цій ниві відведено лише близько 2%. Якщо засівати цей клатик ниви добірним, найкращим зерном історичних знань, то й зібрати врожай можна буде не зі 100 чи 98, а тільки з 2% загальної площі. Із загального переліку навчальних дисциплін історія та культура України займає 1/46 чи 1/48 частину. Коли ж перевіряти залишкові знання з урахуванням 20% похибки, то через чотири – п'ять років, Національне агентство із якості знань, яке ось-ось розпочне повноцінно функціонувати і таки буде перевіряти рівень підготовки фахівців, мало що може виявити у наших випускників вишів.

Складається враження, що в Україні зростає число людей, особливо тих, котрі виробляють політику в галузі освіти і науки, які не розуміють, або принаймні не зовсім усвідомлюють, що нація з хибною системою освіти та зруйнованою науковою сферою, приречена. Свого часу Л. Сенека пророче говорив, що світоглядно неграмотна людина ставала, стає і буде ставати легкою здобиччю пропаганди. В умовах гібридної війни це виглядає доволі симптоматично. А, можливо, й все робиться для цього? Інакше як пояснити самоусунення держави від належного розуміння місця та ролі гуманітарного блоку підготовки фахівців вищої кваліфікації, зокрема вивчення історії і культури України, та ганебне фінансування освіти, особливо вищої.

І це на фоні гібридної війни, одним із важливих напрямів якої є боротьба за історичне минуле, коли в Російській Федерації вводять додаткові заняття з новітньої історії, особливо історії останніх років і навіть мають намір узаконити російську національну ідентичність і російську націю. Більше того, об'єктивною реальністю є ескалація холодної, інформаційної війни, війни за подальше присвоєння історії. З іншого боку, за 25 років державної незалежності України нам не вдалося заповнити прогалин в історичній освіті. Хоча дедалі більше переконаємося в тому, що молоде покоління почало усвідомлювати основоположні цінності українського народу, за які боролися цілі покоління наших співвітчизників.

На наше глибоке переконання, утилітарний сенс ідеології вітчизняної історії та культури полягає в тому, що вона на покоління вперед покликана визначати систему координат через призму «свій – чужий» для цілої нації. Тому на нинішніх і завтрашніх істориків чекає велика місія – безпосередня участь у кардинальному перетворенні нашого громадянського суспільства.

У цьому зв'язку зупинимося на стандартах історичної освіти. Як відомо, стаття 10 Закону України «Про вищу освіту» регламентує стандарти вищої освіти. Зокрема, у підпунк-

ті 1.2 зазначено, що «стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня освіти в межах кожної спеціальності відповідно до Національної рамки кваліфікацій і використовуються для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ)» [1, с.15]. З цього випливає: по-перше, що такі стандарти мають бути розроблені для кожного рівня і в межах кожної спеціальності; по-друге, орієнтиром у цьому слугує Національна рамка кваліфікацій; по-третє, саме за стандартами будуть визначатися та оцінюватися якість змісту та результатів освітньої діяльності Вищих навчальних закладів чи наукових установ; по-четверте, стандарти освіти за кожною спеціальністю розробляє центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки з урахуванням пропозицій галузевих державних органів, до сфери управління яких належать вищі навчальні заклади, і галузевих об'єднань організацій роботодавців та затверджує їх за погодженням з Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти.

Насправді, вся робота із розробки проектів стандартів зосереджена в науково-методичних комісіях і підкомісіях, створених навесні 2016 р. на конкурсній основі при МОН України. Функціонують вони на громадських засадах. Однією з них стала науково-методична комісія з гуманітарних наук та богослов'я (голова професор С. Посохов), а в її складі – підкомісія з історії та археології (голова професор А. Філінюк). На першому засіданні, що проходило під керівництвом директора департаменту вищої освіти МОН України, на них було покладено завдання розробити проекти державних стандартів за відповідними профілями. Це означає, починаючи з березня 2016 р., члени комісій працюють над розробкою проектів стандартів з історії та археології бакалаврського, магістерського і докторського рівнів. Наприкінці листопада на засіданні науково-методичної комісії дійшли згоди про те, щоб для всіх спеціальностей гуманітарного профілю запропонувати одні і ті ж загальні компетенції. 14 грудня 2016 р. на черговому засіданні науково-методичних комісій відбулось обговорення проектів стандартів, за результатами якого проекти стандартів були розміщені на сайті МОН України для загального ознайомлення та обговорення фахівців [10; 11]. Після цього проекти документів проаналізували й оцінили експерти, кандидатури яких відбиралися з числа провідних наукових установ і університетів, представники яких не увійшли до складу комісії з гуманітарних наук та богослов'я та підкомісії з історії та археології. І вже після їх доопрацювання з урахуванням пропозицій експертів і громадського обговорення проекти стандартів мають бути затверджені Міністром освіти і науки та

Головою Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. З моменту підписання вони наберуть відповідної чинності й стануть основою для формування освітніх програм і навчальних планів.

Тут доречно зауважити, що можливості членів комісії підкомісії з історії та археології, як і всієї комісії з гуманітарних наук та богослов'я, дуже і дуже обмежені. Одна річ запропонувати перелік компетенцій, а друга, – як на них відреагують заклади вищої освіти та яку роль вони посядуть в освітніх програмах і навчальних планах із відповідним переліком навчальних дисциплін і чи знайдеться у них місце для навчальних предметів гуманітарного, в тому числі історичного профілю. Це – поперше. По-друге, якогось реального впливу на розробку гуманітарного чи суспільного блоку в інших стандартах комісія не має. Адже їх розробляють профільні фахівці, де не представлено жодного історика чи суспільствознавця. Звісно, що кожна така комісія і підкомісія буде дбати про максимальну присутність в описі предметної області інтегральних, загальних і спеціальних (фахових, предметних) компетентностей, при визначенні знань, розуміння, застосування знань і вимог, пов'язаних із відповідним профілем спеціальностей і спеціалізацій. Отже, на державному рівні такого підходу не передбачено. По-третє, Міністерство освіти і науки України зайняло позицію, згідно з якою тепер не визначається обов'язковість вивчення жодних навчальних дисциплін – ні історії України, ні історії української культури, ні української мови. Все зосереджено в закладах вищої освіти і вирішується на їхньому рівні.

Щоправда, як уже підкреслювалося, нам вдалося домовитися про єдині загальні компетенції на всіх спеціальностях гуманітарного і богословського спрямування, якими опікуються історики, суспільники та гуманітарії. І є сподівання, що до них дослухаються у вищих навчальних закладах. До них увійшли такі, як:

1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.
2. Здатність робити слові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних і концептах хибі й вразливі місця, суперечності та неповноту аргументації.
3. Готовність до пізнання нового і неперервного навчання, до опанування нових знань та стратегій/способів мислення.
4. Здатність раціонально організувати власну діяльність та ефективно використовувати час.

Розвиненість рефлексії

5. Здатність відрізнати суб'єктивні, спонтанні складові суджень від об'єктивних і аргументованих, вміти надавати перевагу останнім.

6. Критичність та самокритичність мислення.
7. Схильність до самоперевірки отриманих результатів, турбота про якісне виконання професійних завдань.

Інтелектуальна комунікація

8. Увага і толерантність до іншої (й інакшої) думки, здатність аналізувати її зміст та структуру в процесі спілкування та адекватно на неї реагувати.

9. Здатність брати участь в інтелектуальних дискусіях, використовувати ввічливі форми звернення до опонента, концентруватися на значущих складових судження, не переходячи на особистості.

10. Навички публічного мовлення, здатність ясно та виразно висловлюватися в процесі комунікації.

11. Навички роботи в групі, розподіл функцій в колективній роботі, взаємодопомогу, терплячість, витримку і доброзичливість.

12. Відкритість, здатність сприймати та враховувати зауваги, оптимізувати власну позицію в процесі обговорення, налаштованість на діалог, залучення у власні міркування висловлених слухачів ідей.

13. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Мовно-текстологічна здатність

14. Аналіз та інтерпретація гуманітарного тексту: здатність виокремити та відтворити смислову структуру тексту, оцінити послідовність та валідність аргументації, виділити продуктивні ідеї.

15. Порівняння змісту різних текстів, пошук та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми.

16. Навички написання аналітичних і публіцистичних гуманітарних текстів, реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури. Дотримання стандартів академічного оформлення тексту.

17. Здатність використовувати (усно і письмово) державну мову в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійному спілкуванні, читати фахову літературу іноземною, зокрема англійською мовою.

Особиста ціннісно-вольова налаштованість

18. Інтелектуальне сумніння, чесність у своїй справі та уникання симуляцій, плагіату й інших виявів недоброчесності.

19. Розуміння необхідності відповідального ставлення до роботи, чіткого і своєчасного виконання обов'язків.

20. Здатність працювати в колективі та самостійно, виявляти ініціативу, уникати некритичного слідування авторитетам.

21. Здатність життєво й фахово реалізувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства (зокрема сприйняття людини не як засобу, а як цілі й цінності), що нерозривно поєднана з навичками критичного мислення, опануванням і обстоюванням громадянських чеснот і прав, соціальною відповідальністю, а також патріотичним піклуванням про продуктивний розвиток держави і суспільства.

22. Здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем.

Зрозуміло, що в проекті стандарту з спеціальності 032 історія та археологія, крім загальних, передбачена низка спеціальних (фахових, предметних) компетентностей з історії, в тому числі:

1. Критичне усвідомлення взаємозв'язку між фактами, подіями, явищами і процесами у минулому та сучасності.

2. Критичне усвідомлення відмінностей в історіографічних поглядах різних періодів та у різних контекстах.

3. Розуміння соціальних функцій історика, можливостей використання історії та зловживання історією.

4. Здатність спілкуватися рідною мовою та однією з іноземних мов із використанням термінів і методик, прийнятих в фаховому середовищі; знати й вміти використовувати в професійних цілях давні мови.

5. Знання, вміння і навички опрацювання наукових та інформаційних джерел й використання інформаційно-пошукових інструментів, таких як: бібліографічні довідники, путівники до архівних фондів, архівні описи та посилання на електронні ресурси.

6. Здатність виявляти і опрацьовувати належним чином джерела інформації (бібліографії, документи, етнографічні матеріали, музейні експонати, археологічні артефакти і т.п.) для реалізації науково-дослідних проектів.

7. Знання та вміння використовувати різноманітні методи виявлення та опрацювання історичних і археологічних джерел, зокрема, інструментарій спеціальних історичних дисциплін, новітні комп'ютерні технології для пошуку та обробки історичних або пов'язаних із ними даних.

8. Фахові знання та професійні навички роботи з виявлення, опрацювання та охорони матеріальної і нематеріальної культурної спадщини.

9. Усвідомлення особливостей розвитку людства у дописемний період його історії та володіння базовими принципами і навичками дослідження даного періоду на емпіричному й теоретичному рівнях.

10. Здатність використовувати у фаховій діяльності знання з гуманітарних дисциплін, вміння аналізувати, оцінювати і прогнозувати політичні, економічні, культурні й соціальні події та явища.

11. Вміння коментувати, анотувати або редагувати тексти і документи відповідно до певних критеріїв; представити результати наукових досліджень в друкованій формі, проводити їх презентацію.

12. Знати і володіти на фаховому рівні методами викладання історії та суміжних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів.

13. Здатність здійснювати відбір та прийняття на збереження артефактів і документів у відповідності до нормативів.

14. Знання правил археографічної, архівної та музейної роботи, принципів експонування артефактів і підготовки тематико-експозиційного плану.

Незайвим буде підкреслити, що в п'ятому розділі стандарту «Нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання» зазначено, що в класифікації кінцевих, підсумкових, інтегративних результатів навчання, котрі визначають нормативний зміст підготовки здобувачів першого рівня вищої освіти, ступеня – бакалавр, галузі знань – 03 Гуманітарні науки, спеціальності – 032 Історія та археологія, передбачені такі вимоги:

У блоці «Здатність запам'ятовувати або відтворювати» – наукову хронологію, періодизацію і характеристики основних етапів вітчизняної та всесвітньої історії; минуле українського народу як основи творення колективної національної ідентичності та об'єднавчого чинника української нації;

У частині «Здатність використовувати вивчений матеріал в нових ситуаціях» виділено: розглядати історичні знання, особливості української мови, духовності та культури як засіб для наукового обґрунтування існування українців як окремої нації.

Серед результатів навчання у підрозділі «Визнання та підтримка певних цінностей» вказано такі з них, як: усвідомлювати місце і роль історії та української мови як ключових націотворчих чинників і невід'ємного засобу спілкування в усіх сферах суспільного життя, зокрема у професійній діяльності; і виявляти повагу до різноманітних національних спільнот як невід'ємної складової історії України.

І, нарешті, в частині «Дотримання певної системи цінностей» підкреслені вимоги про вміння демонструвати здатність реалізовувати себе на основі національних і цивілізаційних ціннісно-світоглядних надбань; виявляти громадянські та патріотичні чесноти, самостійність і соціальну відповідаль-

ність при виконанні функціональних обов'язків; засвідчувати сучасні світоглядні, культурно-історичні та духовно-моральні принципи і патріотичне піклування щодо продуктивного розвитку держави і суспільства.

Загалом, можна сказати, що нашій підкомісії, яка складається з шести докторів історичних наук, професорів (В. Венгерська (Житомир), І. Михацький (Старобельськ), С. Посохов (Харків), О. Смитина (Одеса), І. Райківський (Івано-Франківськ) і А. Філінюк (Кам'янець-Подільський), котрі представляють Східну, Південно-Східну, Південну, Центральну, Південно-Західну та Західну Україну, вдалося закласти оптимальну і необхідну суму вимог, яким повинен відповідати майбутній фахівець і до формування яких причетні історики. Але гарантії, що освітні програми, навчальні плани і сама підготовка у закладах вищої освіти України будуть узгоджені з ними, немає. Не кажучи вже про те, як за таких умов забезпечувати оволодіння студентами досягненнями світової і вітчизняної культури, загальнолюдськими соціально-моральними та естетичними цінностями. Звісно, ці питання риторичні.

Тут зазначимо, що в загальній моделі підготовки та виховання кожен студент має набути відповідних знань, умінь і навичок, пов'язаних із вивченням історії та культури України. Але до цього історики, як правило, причетні один семестр на 1-му курсі. Далі формування фахівців відбуватиметься без їх участі й за невеликим виключенням суспільників і гуманітаріїв. Такий підхід держави нас фактично витісняє на узбіччя навчального процесу й перетворює в аутсайдерів, хоча лякають на виході запитати у науково-педагогічних працівників, що вони зробили задля успіху команди.

Тим не менше, перед істориками постають надзвичайно складні та відповідальні історичні завдання: з одного боку, взяти безпосередню участь у підготовці фахівців до розбудови в Україні суспільної, політичної, економічної, культурної та релігійної реальності і з другого – до інтегрування (а не тільки вступу) в Європейський Союз із його ідеалами, цінностями та пріоритетами, опираючись на знання нашого минулого. Для цього потрібно виховувати готовність молоді до відкритості, діалогу, шляхетності, поваги до інших людей, терпимості до людської гідності та відмінностей. Без опори на національну історію, культуру і духовні цінності свого народу, без осмислення важких тем відносин із сусідами з чіткою артикуляцією власних позицій щодо оцінок найбільш дискусійних або котроверсійних сторінок історії робити це просто неможливо. Особливо йдеться про засвоєння історичного досвіду співіснування українців і сусідів, українців та представників інших народів, яке було наповнене драматичними, бо-

лючими та суперечливими моментами, взаємною агресивністю, конфліктами, порозуміннями та примиреннями. Лише це сприятиме розумінню права кожного народу на власну візію історії. Глибокі знання вітчизняної історії сприятимуть формуванню в студентів поваги до своєї держави, віри в життєві сили нашого народу, мотивації до потреби розвитку своїх сил і формування національного духу.

З огляду на те, що реально Національна агенція із забезпечення якості вищої освіти досі не запрацювала, відтак стандарти за визначенням не можуть набути чинності, а роботу щодо підготовки фахівців за новими вимогами необхідно забезпечувати, деканатам і кафедрам історичних факультетів важливо уважно ознайомитися та взяти до керівництва Лист першого заступника міністра освіти і науки України В. Ковтунця «Щодо розроблення проектів стандартів вищої освіти» [5], адресований науково-методичним комісіям (підкомісіям) сектору вищої освіти Науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України. Йдеться про наступні рекомендації МОН України щодо розробки та доопрацювання проектів стандартів вищої освіти усіх рівнів за спеціальностями, а отже освітніх програм і навчальних планів. По-перше, освітні програми слід розробляти за «Методичними рекомендаціями щодо розроблення стандартів вищої освіти», схваленими сектором вищої освіти Науково-методичної Ради МОН України від 29 березня 2016 р. [6], де формат і назви пунктів розділу «Загальна характеристика» мають відповідати «Методичним рекомендаціям щодо розроблення стандартів вищої освіти», затверджених наказом МОН України від 1.06.2016 р. № 600. По-друге, формулювання кваліфікації у дипломі має відповідати пункту 3 статті 7 Закону України «Про вищу освіту» та наказу МОН України від 12.05.2015 р. № 525 (у редакції наказу Міністерства освіти і науки України від 22.06.2016 р. № 701) «Про затвердження форм документів про вищу освіту (наукові ступені) державного зразка та додатків до них, зразка академічної довідки». При цьому додаткові вимоги, зазначені у проекті стандарту, не повинні суперечити вимогам, визначеними цими актами. По-третє, не допускається обмеження академічних прав випускників через зазначення у стандарті спеціальностей чи гаузей знань для подальшого навчання на вищих рівнях. По-четверте, слід враховувати, що стандарт вищої освіти не є підставою для присвоєння професійної кваліфікації і не надає відповідних прав вищому навчальному закладу. Присвоєння професійних кваліфікацій регламентується відповідним нормативними актами (зокрема, відповідними професійними стандартами). По-п'яте, право запроваджувати спеціалізації у межах спеціальності нале-

жить вищому навчальному закладу, тому визначення переліків спеціалізацій у тексті стандарту не допускається, крім випадків, визначених законодавством. По-п'яте, обов'язковим є визначення обсягу кредитів ЄКТС (стаття 5 Закону України «Про вищу освіту»), необхідного для здобуття відповідного ступеня вищої освіти за даною спеціальністю. По-шосте, визначення загальних компетентностей слід здійснювати шляхом вибору з переліку, зазначеного у Методичних рекомендаціях. По-сьоме, необхідно забезпечити відповідність нормативних компетентностей і результатів навчання. Формулювання компетентностей мають бути співвіднесені з описом/змістом відповідних компетентностей за НРК та бути підтвердженням відповідності конкретному рівню вищої освіти. У випадку, якщо вимоги до рівня знань, умінь, комунікації, автономії та відповідальності будуть сформульовані на більш низькому рівні кваліфікації, ніж вимагає Національна рамка кваліфікацій та Європейські метарамки кваліфікацій, то така освітня програма не має права на існування. Більше того, якщо вона буде затверджена у закладі вищої освіти, то є ймовірність наштовхнутися на відмову випускникам у визнанні академічних і професійних прав. По-восьме, при визначенні вимог щодо атестації здобувачів вищої освіти має бути врахована академічна автономія ЗВО (визначення навчальних дисциплін, деталізація процедури, перелік і зміст регуляторних документів ЗВО, терміни подання та оприлюднення тощо).

Що ж до вимог підготовки фахівців за освітнім рівнем магістра, то передусім історичним факультетам спільно з кафедрами необхідно визначитися з вимогами до обсягу освітньо-професійної програми за спеціальністю: 90 чи 120 кредитів ЄКТС. В рекомендаціях МОН України в цьому плані зазначається, що обсяг освітньо-професійних програм (за рівнем магістра) у 120 кредитів можливий лише після схвалення обґрунтування центральним органом виконавчої влади, який є розпорядником державного замовлення за відповідною спеціальністю. По-друге, дискусійним залишається питання про форми атестації випускників магістерського рівня. Наша підкомісія наполягає на тому, що всі випускники магістратури мають готувати та захищати магістерські проекти. В Міністерстві вважають, що магістранти, що виконують освітньо-професійну програму, мають складати екзамен, а випускники, котрі виконують освітньо-наукову програму – захищають магістерську роботу. Існує і третя точка зору, відповідно до якої першим вручати диплом, але не присвоювати ступінь магістра, тоді як другим цей ступінь є обов'язковим. Однак цей підхід не відповідає пунктам 1, 2 і 5 статті 5 Закону про «Вищу освіту», якими передбачається магістерський ступінь, а отже і його присвоєн-

ня. По-третє, на історичних факультетах слід уважно підійти до переліку компетентностей випускника та переліку результатів навчання як нормативного змісту підготовки здобувачів вищої освіти з урахуванням відмінностей навчальних цілей освітньо-професійної та освітньо-наукової програм. Необхідно врахувати, що відмінність навчальних цілей може бути підставою для визначення різних форм атестації осіб, які навчаються за освітньо-професійними або освітньо-науковими програмами. Наприклад: екзамен для осіб, які виконували освітньо-професійну програму та захист кваліфікаційної роботи для осіб, які виконували освітньо-наукову програму. По-четверте, рекомендовано використовувати єдине формулювання основних академічних прав, яке полягає в праві магістрів продовжити навчання на третьому освітньо-науковому рівні вищої освіти. Всі ці рекомендації стосуються перехідного періоду, тобто до набуття чинності стандартів, які повинні будуть бути покладені в основу підготовки фахівців першого (бакалаврського) та другого (магістерського) рівнів вищої освіти.

Щоразу на засіданнях нашої комісії і підкомісії гостро піднімалося питання про забезпечення гуманітарної складової в навчально-виховному процесі. Передусім наголошується на тому, що треба домогтися того, щоб у стандартах з інших спеціальностей були вписані гуманітарні компетентності. Якщо цього не буде зроблено, то підготовка фахівців знову набуде технократичного характеру. Ми це вже проходили. Тим не менше, завдання вищої освіти – підготувати не лише вузько кваліфікованого фахівця, а й всебічно розвинену людину, патріота своєї держави. Перекоаний, що нам треба об'єднати зусилля для лобювання хоча б мінімальної гуманітарної складової для технічних і природничих спеціальностей. Тим часом суспільний запит на історичні знання диктує надзвичайно швидкий темп суспільних змін. Бо саме історичні знання можуть виікувати від тяжкої хвороби – від амнезії і світоглядної сліпоти, дають людині істинну систему цінностей і, що не менш важливо, – здатність самостійно мислити, розуміти причинно-наслідкові зв'язки, визначати пріоритети й робити власний демократичний вибір. Глибокі наукові знання про наше минуле є найкращими ліками і найкращою «летальною зброєю» проти підступів імперського агресора й водночас «найміцнішою стіною» проти зазіхань путіноїдів. Ключ досягнень і успіхів полягає в постійному пошуку можливостей роботи краще свою справу, долати перешкоди на цьому шляху [16, с.4].

Сприйняття історії було й залишається головним полем битви в боротьбі за ідентичність [3, с.218-219]. Більше того, історія вчить навіть тих, хто в неї не вчиться, вона їх провчає за незнання та ігнорування. Вся наша історія вчить, що українці

виборювали своє право на національне життя, болісно переносячи фізичне, культурне, релігійне, економічне, соціальне та політичне насилля. Бо для росіян і держава, і країна, і суспільство, і люди в етнічних українських землях були чужими. Тоді як основою буття наших предків були релігійно-міфологічна уява, домінування побутової свідомості та художньо-образної форми творення «кращого життя», які вибудовувалися на здоровому глузді з елементами раціоналізму та конструктивності. Вивчення вітчизняної історії в середній і вищій школі все таки стало якщо не рушієм, то точно чинником соціальних трансформацій в Україні. Згідно з отриманими даними проведеного в 2016 р. дослідження Центру незалежних соціологічних досліджень «Омега», 78,5% людей віком від 14 до 35 років пишуться, що вони – українці, 91,8% вважають Україну Батьківщиною, понад 30% готові захищати державу зі зброєю в руках, 52% готові захищати її ненасильницькими методами (волонтерство, благодійність) [4].

Тож виникла парадоксальна ситуація, коли школа як процес безперервного духовного виробництва і духовного виховання особистості змушена функціонувати, очікуючи на появу нової ідеології. У зв'язку з цим особливо гостро постають прогностичні завдання щодо стратегії шкільної історичної та суспільствознавчої освіти на перехідний період розвитку суспільства і школи [8, с.27].

Сила патріотизму в освіченості. Звідси – потреба в ґрунтовній історичній підготовці. Нам потрібно налагодити свою навчальну, виховну, популяризаторську роботу так, щоб апелювати не лише до свідомості. А й до емоцій. Потрібно бути завжди і в усьому на боці історичної правди, щоб ворогам нашим було важко від нашої інтелектуальної праці майстерно доносити історичні знання. Сьогоднішні студенти, особливо історичних факультетів, покликані формувати громадянські позиції українців за відповідними та зрозумілими ідеологічними національними маркерами. На це спрямований затверджений 18 жовтня 2017 р. урядом України план виконання Стратегії національно-патріотичного виховання [9]. Планом дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017–2020 роки, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 743-Р, зокрема, наголошується про необхідність передбачення під час підготовки законів України в сфері освіти окремих статей про державницьке, громадянське, національно-патріотичне, правове, екологічне виховання; розроблення і формування нових стандартів, які відповідатимуть вимогам часу, суспільно-економічному і політичному устрою сучасної України; проведення освітніх, інформаційних, міжнародних заходів та відпо-

відних кампаній, спрямованих на закріплення у дітей та молоді прагнення до побудови правової та демократичної держави, в якій гарантуються та забезпечуються права і свободи людини. Підвищення рівня обізнаності та поваги до прав людини відповідно до Конституції України та основних міжнародних договорів у сфері прав людини; Виготовлення та розповсюдження тематичних навчально-методичних комплектих видань з історії України для навчальних закладів; Сприяння проведенню наукових і краєзнавчих досліджень минулого України із залученням учнівської і студентської молоді та оприлюднення результатів таких досліджень; включення проблематики національно-патріотичного виховання дітей та молоді до дослідницьких програм та наукових планів; передбачення під час розроблення нового Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти, програм, підручників та навчально-методичних посібників в частині державних вимог до рівня загальноосвітньої підготовки учнів формування ціннісних орієнтацій, у тому числі національно-патріотичних почуттів, толерантності; підтримка діяльності громадських науково-просвітницьких проєктів «Лікбез. Історичний фронт», «Відкрита історична школа», «Історія для воїнів», «Історична правда» тощо.

Отже, на рубіжних етапах, коли вирішуються доленосні питання, зростають потреба і необхідність заглянути глибше в історію, доторкнутися до істинного коріння себе, своїх співвітчизників, до своєї цивілізації. Саме реалії сьогоденного дня диктують важливість системного вивчення історії України в закладах вищої освіти, особливо на історичних факультетах. Історія вчить навіть тих, хто в неї не вчиться, вона їх провчає за незнання та ігнорування. На цьому шляху особливу роль покликано відіграти вивчення історичних дисциплін, закладених у стандартах вищої в умовах сучасних державно-політичних і цивілізаційних викликів.

Примітки:

1. Закон України «Про вищу освіту: чинне законодавство станом на 09 вересня 2014 року: (Відповідає офіц. текстові). Київ: Алерта, 2014. 96 с.
2. Кареев Н. Прожитое и пережитое. Ленинград: Ленингр. ун-т, 1990. 384 с.
3. Когут З. Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України. Київ: Критика, 2004. 351 с.
4. Миколюк О. Орієнтація – на власні сили // День. 2016. № 209. 17 листопада. С. 10.
5. Лист першого заступника міністра освіти і науки України В. Ковтунця «Щодо розроблення проєктів стандартів вищої освіти».
6. Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти. Схвалені сектором вищої освіти Науково-методичної Ради МОН України, протокол № 3 від 29 березня 2016 р. URL: <https://>

- mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/naukovo-metodychna_rada/1003201711.pdf
7. Некрасов А. Живые мысли. Москва: Амрита – Русь, 2009. 352 с.
 8. Пометун О.І, Фрейман Г.О. Методика навчання історії. Київ: Генеза, 2006. 328 с.
 9. Про затвердження плану дій щодо реалізації Стратегії національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2017–2020 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2017 р. № 743-Р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/743-2017-%D1%80>
 10. Проект Стандарту вищої освіти України. Перший (бакалаврський) рівень. Галузь знань 03 Гуманітарні науки. Спеціальність 032 Історія та археологіяє. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>. 30.12.2016 р.
 11. Проект Стандарту вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень. Галузь знань 03 Гуманітарні науки. Спеціальність 032 Історія та археологія. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/naukovo-metodichna-rada-ministerstva-osviti-i-nauki-ukrayini/proekti-standartiv-vishoyi-osviti>. 22.05. 2017 р.
 12. Освіта й наука в інноваційному розвитку сучасної Європи: збірник наук.-експерт. матеріалів /за заг. ред. С.І. Здіорука. Київ: НІСД, 2014. 124 с.
 13. Старосольський В. Теорія нації. URL: <http://litopys.org.ua/starosol/stan09.htm>
 14. Сяндюков І. Ліки від сліпоти // День. 2016. № 207. 15 листопада.
 15. Удод О. Українська історична дидактика: академічний дискурс (до 80-річчя Інституту історії України НАН України) / Ін-т історії України НАН України. Київ, 2016. 214 с.
 16. Філінюк А.Г. У пошуках нової якості історичної освіти та історичної правди: до 20-річчя створення кафедри історії України Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2011. 68 с.
 17. Шевчук В. Загублена українська культура за тисячу років. Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2008. 74 с.

The article covers the problems of the place and role of historical disciplines in the standards of higher education of the bachelor's and master's levels in the conditions of modern state-political and civilizational challenges. The main positions on defining and anticipating the formation of general and professional competences in state standards, educational programs and curricula of institutions of higher education are substantiated.

Key words: *historical disciplines, historical education, standards, present, challenges.*

Отримано: 9.12.2017